

VITEZOVIĆEV LIRSKI DOŽIVLJAJ SIGETSKE TRAGEDIJE*

1. PRISTUP PJESNIKU I NJEGOVU DJELU

Među pjesničkim obradama sigetske bitke u starijoj hrvatskoj književnosti Vitezovićevo »Odiljenje sigetsko« predstavlja specifičnu, u svakom slučaju originalnu interpretaciju toga historijskog događaja, što naša nauka o književnosti nije dosada dovoljno isticala. Razlog tome bit će vjerojatno u već uvriježenome mišljenju da je Vitezovićevo djelo kompozicijski nejedinstveno i da se pjesnik previše oslanjao na prethodnike. U radnjama na kojima su se temeljila takva mišljenja o ovom spomeniku naše književne baštine ispitivalo se uglavnom u kojoj mjeri »Odiljenje sigetsko« udovoljava već unaprijed postavljenim formalnim zahtjevima.

Međutim, pristup pjesničkom djelu mora polaziti upravo s druge strane, jer vrijednosti jedne umjetnine proizlaze tek iz ustroja njezina cjelokupnog organizma, iz stupnja međusobne povezanosti svih njenih sastavnih dijelova, sadržajnih i formalnih. Potrebno je zato i pri ispitivanju Vitezovićeve spjeva podrobnije analizirati njegovu strukturu, istražiti odnose između dijelova i cjeline, između misaono-emocionalnih i izražajnih elemenata u njemu. Tek tada će se moći uvjerljivo zaključivati u kolikoj je mjeri pjesnik »Odiljenja« uspio postići kompoziciono jedinstvo, to jest u kolikoj je mjeri svoj pjesnički doživljaj uspio adekvatno izraziti.

a) *Historijski događaj kao predmet pjesničke inspiracije*

Funkcija pjesničkog djela ne iscrpljuje se u tome da nam osvjetljuje i objašnjava prirodoznanstvena, historijska, sociološka, psihološka, etnološka ili neka druga pitanja, iako se često ti »vanjski oblici predmeta« (šuma, bitka, siromaština, depresija, narodni običaj i sl.) nameću bogatstvom piščeva iznošenja, pa se u drugi plan potiskuju oni glavni i osnovni momenti pjesnikova uzbuđenja i njegove poruke. Krajnji cilj da se opišu karakteristike jedne šume, da se objasni neka historijski važna bitka, da se razjasne uzroci bijede imaju prirodni, historičari, sociolozi itd., dok su pjesnicima ti predmeti samo sredstva kojima u momentu stvaralačke imaginacije iznose svoju viziju,

* Kraću verziju ove radnje o književnom djelu velikog Senjanina autor je čitao kao referat na Znanstvenom skupu o sigetskoj bitki u hrvatskoj povijesti, književnosti i glazbi, u Zagrebu (10. III 1967).

izražavaju svoju subjektivnu sliku svijeta, svoju dublju poruku. Zbog toga su u obradi tog »vanjskog predmeta« pjesnicima dane slobodne ruke, oni mogu i mijenjati objektivno utvrđene činjenice i odnose među njima ukoliko je to jedini uvjet da njihov »unutarnji predmet« opisivanja dođe do izražaja što intenzivnije i što potpunije. Zato se iskrivljavanje objektivnih činjenica u pravom umjetničkom djelu obično i ne tretira kao neistina, jer umjetnička istina u procesu stvaranja ima svoju posebnu logiku odnosa, ima svoje specifične zakone. Ipak, ona iskrivljavanja objektivnih činjenica koja u pjesničkom djelu nisu nastala iz umjetničkih nego iz nekih drugih zahtjeva lako su uočljiva i nanose samo štetu kompozicionom jedinstvu, ona strše van strukturalnog jedinstva umjetnine, pa se tu govori manje o umjetničkoj a više o tendencioznoj literaturi. Takve rezultate imamo zapravo onda kad je vanjski oblik predmeta (šuma, bitka, siromaština itd.) pjesniku više cilj a manje sredstvo, pa se u takvim pjesničkim djelima radi uglavnom o stihovanoj prirodoznanstvenoj, historijskoj ili sociološkoj studiji, a ne o umjetničkoj tvorevini.

Sl. 145. — Medalja Senjanina Pavla Vitezovića s rektorskog lanca što je izradio kipar majstor Kosta Angeli Radovani u povodu tri stotine godina hrvatskog sveučilišta u Zagrebu, 1970.

b) *Vitezovićev spjev u svjetlu naše nauke o književnosti*

Kriteriju prema kojemu se smisao umjetničkoga djela ne iscrpljuje u prirodnoznanstvenoj, historijskoj, sociološkoj i sl. problematici, to jest u nizanju objektivnih činjenica, nego se taj smisao, taj krajnji cilj nalazi u doživljaju i poruci djela, što proizlazi iz načina na koji je pjesnik nizao odnose među pojedinim elementima, takvu kriteriju mora podleći svaka analiza umjetničkog djela kad se želi ocijeniti u kolikoj su mjeri pjesnička sredstva adekvatni tumači pjesnikova doživljaja. Zaslužuje li pjesmotvor Pavla Vitezovića, najobrazovanijeg a ujedno i najtragičnijeg hrvatskog intelektualca svoga vremena, pažnju nešto veću i ozbiljniju nego što bi to bila samo kulturno-historijska ocjena, pitanje je, međutim, na koje je naša nauka o književnosti odgovarala prilično jedinstveno, i to negativno.

Jedan od prvih ozbiljnijih ocjenjivača Vitezovićeva djela, M. Šrepel, istaknuo je da »osobite poezije ne treba tražiti u Vitezovićevu 'Odiljenju'; vidi se čovjek učen, komu je ovdje pjesništvo više pomagalo nego svrha. Uostalom, imade pojedinih sretnih mjesta, a bilo bi ih i više da Vitezović nije odviše ugadao tadašnjoj modi u pjesništvu — marinizmu«. ¹ Na ovu ocjenu navodezuje svoje misli i B. Vodnik: »Zato i 'Odiljenje sigetsko' nije nikakav ep, i već je Milivoj Šrepel dobro opazio da se tu 'ne može govoriti o kakvoj dubljoj organskoj kompoziciji umjetničke ruke, jer je čitavo djelo samo niz govora, dijaloga, pisama, epitafa, dakle oblika, uobičajenih u prigodnoj poeziji, a sve to veže u cjelinu jedino samo događaj, na koji se sve to proteže«. ² Naravno da onda ni četiri desetljeća kasnije sud strogog ocjenjivača naše književne baštine, M. Kombola, neće biti povoljniji jer Vitezovićevo »glavno pjesničko 'Odiljenje sigetsko' zapravo je odjek 'Opside sigetske', ne svjedočeći o velikoj pjesničkoj invenciji. Sastojeći se od niza samostalnih spjevova u obliku monologa, dijaloga, poslanica i epitafija, ono se katkada izravno navodezuje na pojedine situacije u djelu Nikole Zrinskoga«. ³ To da u spjevu nema poezije ponavlja se često i kasnije u našoj književnoj historiji i kritici. ⁴

Dakle, sudbina »Odiljenja« u našoj nauci o književnosti nije bila sretna, a ni istraživanja toga djela, iako ono i ne strši mnogo iznad nepoetskih tvorevina svoga vremena, nisu bila adekvatna njegovoj vrijednosti. Uzrok je tome vjerojatno i shvaćanje da je Vitezović bio najprije historičar i vizionar a tek usput pjesnik, kao i već apriori utvrđeno mišljenje da pri pisanju »Odiljenja« nije imao pjesničkih pretenzija, da »imajući pred sobom Zrinjadu Petra Zrinskoga« jedino što »nije htio ponavljati u istoj formi historijat događaja, nego je promijenio svu osnovu pjesničkoga prikazivanja« (Šrepel), ⁵ da je uza se pri pisanju imao »više retorički nego samonikli pjesnički pribor« (Vodnik) ⁶ itd. Ne mislimo ovime reći da bi se drugačijim pristupom moglo u личности Vitezovića otkriti neka nova, dosad nepoznata pjesnička veličina, ali činjenica da u posljednjih šezdeset godina njegovu djelu nije posvećena ni jedna dublja analiza već je dovoljna za zaključak da je potrebno preispitati dosadašnja vrednovanja. U traganju za osnovnim pjesnikovim doživljajem, prije

¹ M. ŠREPEL: Sigetski junak u povijesti hrvatskoga pjesništva, Rad JA, 148, Zagreb, 1902, str. 110.

² B. VODNIK: Povijest hrvatske književnosti, Zagreb, 1913, 299.

³ M. KOMBOL: Povijest hrvatske književnosti, Zagreb, 1945, str. 267 i 1961, str. 280.

⁴ A. BARAC na primjer («Jugoslavenska književnost», v. III izd., Zagreb, 1963, str. 52) zadovoljava se s konstatacijom: »Najopsežnije mu je hrvatsko djelo u stihovima »Odiljenje sigetsko«, o borbi za Siget«.

⁵ Šrepel, op. cit., str. 105.

⁶ Vodnik, op. cit., str. 299.

nego što pristupimo djelu kao samostalnoj umjetničkoj tvorevini, neće biti na odmet vidjeti što nam mogu reći podaci o Vitezoviću kao ličnosti uopće. To nam, doduše, neće biti glavni oslonac za zaključak je li Vitezović pri pisanju spjeva bio iskreno pjesnički uzbuđen, a ako jest je li pjesnički doživljaj našao u njemu svoga pravog tumača. Ipak, činjenica da se uz vidljive intelektualne, eruditivne i manirističke elemente u njegovu pjesničkom djelu kao osnovna nit proteže jedna lirski intonacija, može se potvrditi i nekim osobinama u njegovim neumjetničkim djelima i u njegovu odnosu prema suvremenim zbivanjima. Vitezović se, naime, i kao čovjek i kao intelektualac čitava života borio, odbacujući ovdje sitne i svakodnevne osobne interese, za ideale kojima je nesebično poklanjao gotovo sve svoje snage i koji su ga u stanovitom smislu stajali života. Zato pri analizi njegova »Odiljenja sigetskoga« neće se moći mimoći ispitivanje kriju li se u njegovu pjesničkom doživljaju spjeva tragovi njegovih koncepcija i preokupacija koje su ga progonile i inače — kao historičara, političara i vizionara. Ovakav se pristup obično nameće kod djela starijega perioda, pa je tako poznato da bi bez poznavanja Marulićeva rodoljuba vrijednost njegove »Judite« ostala krnja, da Gundulića pjesnika osvjetljuje tek Gundulić vjernik i rodoljub. Već iz predgovora »Obsidi sigetskog« doznajemo da joj je poticaj bio u rodoljubu jednog prokušanog ratnika, a u novije vrijeme naročito je istaknuto kako je Mažuranić kao pjesnik i kao političar jedinstvena ličnost. Uostalom, slični pristupi nužni su i kod mnogih novijih pjesnika. Matoša pjesnika nadopunjuje i u mnogome objašnjava Matoš kritičar i pejzažist, a optimizam cjelokupne Nazorove poezije potvrđuje i zaokružuje Nazor borac.

Ako bismo analizom mnogih pjesnikovih osobina utvrdili da se osnovna pjesnička preokupacija spjeva podudara i s idealima za koje se pjesnik gorljivo zauzimao i kao javni radnik, s mislima koje su ga progonile kao čovjeka uopće, došli bismo do one polazne tačke kod koje naš daljnji put u traganju za granicom gdje prestaje pjesnička, a gdje se nastavlja retorička, verbalistička i maniristička osnova djela, neće biti uzaludan. A upravo takvu sretnu okolnost pružaju nam podaci iz Vitezovićeva života kao i brojne stranice njegovih ostalih djela.

Međutim, ti elementi mogu poslužiti samo kao dopuna razmatranju o umjetničkoj vrijednosti djela, a ne kao njegov glavni oslonac. Zato će se o njima raspravljati tek u zadnjem dijelu.

Prvi zadatak bit će da na osnovi samog djela utvrdimo je li Vitezovićev spjev plod pjesničkoga nadahnuća, a ako jest, je li to samo u svojoj osnovi, ili se pak radi o cjelovitom umjetničkom ostvarenju. To znači da će biti potrebno utvrditi u kolikoj je mjeri pjesnički oblik adekvatan tumač pjesnikova doživljaja.

c) *Odnosi između slojeva kao odnosi između sadržaja i forme*
Nužno objašnjenje

Kao što je to uvijek kod susreta s umjetničkim djelom i Vitezovićev nas spjev najprije može zainteresirati elementima koje doživljujemo kao »vanjske oblike predmeta«. Tako već i sam naslov »Odiljenje sigetko«, koji u sebi, doduše, ne sadrži samo informaciju o obrađenoj temi nego i o pjesnikovoj posebnoj koncepciji te teme, privlači čitaoca svojim vanjskim oblikom — temom o rastanku Sigeta s junacima. Ta tema zanimljiva je već i svojom asocijacijom na poznati historijski događaj. Čitajući dalje djelo upoznajemo i

ostale njegove elemente — slojeve: nizanje događaja putem dijaloga i monologa, bez vremenskog slijeda, zatim pojedine junake i odnose među njima, odnose između pojedinih riječi i izraza, eufonijske elemente, rimu, ritam i metar. Svaki od tih elemenata na početku primamo kao »vanjske oblike predmeta«, a tek daljim čitanjem, kad steknemo mogućnost da ih možemo stavljati u sve veće i sve dublje međusobne odnose, počnemo ih doživljavati i kao »unutrašnje oblike predmeta«. ⁷ Naravno, umjetničko djelo kao cjelinu doživjet ćemo tek na koncu. Tada će osjećaj cjelokupnog sklada biti veći što su se pojedini elementi međusobno više prožimali, što je njihova dijalektička, uzročno-posljedična povezanost bila jača, a to znači ako su jedni elementi bili adekvatni tumači, odnosno oblici drugih elemenata.

Odnose između pojedinih elemenata pjesničkog djela možemo u potpunosti shvatiti tek ako djelo shvatimo kao »višeslojni proizvod« u kojem organska veza između svih njegovih slojeva čini strukturalno jedinstvo. ⁸ Međutim, odnosi između pojedinih slojeva čine zapravo odnose između sadržaja i forme. Sam po sebi — jedan element u umjetničkom djelu nije ni sadržaj ni forma; on jest i jedno i drugo, ali samo kao sadržaj nečega ili kao forma nečega, to jest u ovisnosti o drugim elementima na koje se odnosi, koje on tumači ili koji njega tumače. Kod toga ona previše jednostavna i dosta isticana definicija da su forma i sadržaj jedno može nas lako dovesti u zabunu. ⁹ Jedan element, naime, može biti forma u odnosu na neki drugi element samo ako taj drugi uzimamo kao sadržaj, ali prvi element ne može biti ujedno i sadržaj u odnosu na taj drugi element, nego samo u odnosu na neki treći. Kad će pak nešto biti forma a kad sadržaj znat ćemo tek ako analitičkim putem izvršimo hijerarhizaciju, odnosno raslojavanje umjetničkog djela na pojedine njegove elemente. Ti elementi, od osnovnog pjesnikova doživljaja, ideje, preko teme i fabule do eufonije i ritma, postaju za nas slojevi, ali tako da su jedni tumači drugih, podređeni drugima, drugi opet trećima i tako dalje. Ne može se pri tome dati nikakvo pravilo za uspostavljanje hijerarhije slojeva, jer sve ovisi o specifičnosti pojedinoga djela kao i o specifičnosti prilaznja. ¹⁰ Ipak — jedno mora biti zastupljeno: jasno izražena avisnost jednog elementa — sloja o sebi bliskima — višem (gornjem) i nižem (donjem) sloju.

To bi značilo da je jedan element-sloj tek u odnosu na njemu »nadređene«, više slojeve forma, a u odnosu na njemu »podređene«, niže slojeve sadržaja. Tako promatrani, u ovisnosti o sebi višim ili nižim slojevima, jedni te isti slojevi pokazivat će nam se sada kao forme, kao vanjski, a sada opet kao sadržaji, kao unutrašnji oblici predmeta. Proizvoljnost sistematiziranja hijerarhije slojeva omogućuje nam pak da možemo dovoditi u međusobnu ovisnost na osnovi odnosa sadržaj-forma što veći broj elemenata slojeva, a to nam onda još jače učvršćuje onu organsku vezu svih slojeva koja čini strukturalno jedinstvo djela.

⁷ Ti izrazi uzeti su iz opće filozofijske terminologije (v. npr. »Filozofijski rječnik«, Zagreb, 1965, s. v. Forma, str. 142), ali ovdje se radi o proizvodnoj aplikaciji na fenomen umjetnosti.

⁸ Polazim od stajališta poljskog filozofa Romana Ingardena koji tvrdi da »iz same strukture posebnih slojeva književnog djela izrasta organska veza između njegovih slojeva, a samim tim i strukturalno jedinstvo djela« (v. njegov rad u našem prijevodu »O saznavanju književnog dela«, prev. R. Dokić, Izraz, Sarajevo, 1967, br. 2, str. 219).

⁹ Ni danas prihvaćene tvrdnje o jedinstvu sadržaja i forme, o njihovu uzajamnom djelovanju (v. R. Wellek [Vešek]: Kritički pojmovi, Pojmovi forme i sklopa, Beograd, 1966, str. 38—46) ne shvaćaju se na jednak način kod svih teoretičara. Uvođenjem opreke »gradivo« — »struktura« (v. Vešek-Voren: Teorija književnosti, Beograd, 1965, str. 163) ponovo je otvoreno pitanje odnosa među slojevima unutar strukture, a tu se opet javlja opreka između tradicionalnih pojmova forma — sadržaj.

¹⁰ Wellek i Waren (Teorija književnosti, str. 174) slažu se s obrascem R. Ingardena i određeni redoslijed smatraju neophodnim.

SLOJEVI U VITEZOVIĆEVU SPJEVU

Iako po vrijednosti u funkcionalnom građenju cjeline nema međusobne razlike, slojevi u Vitezovićevu »Odiljenju sigetskom« nameću nam se u ovakvoj hijerarhiji odnosa sadržaj-forma:

1. Naslov u kojemu riječ »odiljenje« ukazuje na lirsku inspiraciju;
2. Dijalozi i monolozi kao adekvatan izraz za neposredno izjavljivanje tuge i boli;
3. Redanje događaja bez vremenskog toka kao posljedica izbjegavanja narativnosti;
4. Lirsko-simboličan karakter pojedinih likova;
5. Osjećajan odnos jednih junaka prema drugima;
6. Jezik kao tumač raspoloženja pjesnika i njegovih junaka:
  - a) Emocionalna obojenost riječi i izraza;
  - b) Funkcionalnost rime;
  - c) Raznolikost ritma i metra.

Kako se vidi — hijerarhijski red slojeva nametnut je ovdje dominantnim elementom djela: karakterom pjesnikova doživljaja, to jest lirskom inspiracijom koja je istaknuta u samom naslovu. Ispitivanjem međusobnih povezanosti svih slojeva u spjevu moći će se zaključiti u kolikoj je mjeri temeljni Vitezovićev doživljaj bio intenzivan i koliko je uspio da se kao sadržaj nametne svim ostalim, sebi podređenim slojevima kao svojim adekvatnim tumačima.

1. Počnimo od naslova

Već u naslovu svoga spjeva Vitezović ukazuje na glavni predmet svoje inspiracije — sigetsku bitku. Ali i ne samo na to jer se u nazivu njegova djela krije i osnovna karakteristika njegove inspiracije. Za razliku od svojih prethodnika, Krnarutića i Petra Zrinskoga, u čijim se epskim pjesmama obrađuje »vazetje« ili »opsida« Sigeta, Vitezović piše »odiljenje« i tako već tom jednom riječju ističe da se po osnovnoj koncepciji, po temeljnom doživljaju njegovo djelo potpuno odvađa od ranijih djela. Dok riječi »vazetje« (zauzeće) i »opsida« (opsada) upućuju na vizuelnu predodžbu, »odiljenje« (rastanak) spada više u domenu emocionalnih kategorija i govori nam o pjesnikovu lirskom doživljaju. Prema tome ni Šrepelel nije imao krivo kad je primijetio da se u »Odiljenju« »epška građa obrađuje u obliku lirike«,¹¹ samo je potrebno razmotriti je li ta lirski nota, koja je najavljena već u samom naslovu, dobila svoju adekvatnu realizaciju u strukturi djela.

Doduše, naslov nas upućuje na dva svoja sastavna elementa: na *rastanak* kao unutrašnji i na *sigetsku katastrofu* kao vanjski oblik predmeta. Kako vidimo, sigetska bitka kao da je samo forma kojom je pjesnik izrazio svoje temeljno lirsko osjećanje. Ali već ovdje nailazimo na poteškoće u hijerarhiziranju slojeva, jer se nameće pitanje kojem ćemo elementu dati prvo mjesto. Koliko je historijska tema samo forma kojom je izražen temeljni pjesnikov osjećaj, toliko je taj osjećaj proistekao upravo iz doživljaja te historijske teme. Mogli bismo se tako vrtjeti u začaranom krugu, kad ne bi iz odnosa ovili

¹¹ Šrepelel, op. cit., str. 116.

dvaju elemenata izviralala i osnovna komponenta djela — njegova liričnost, koja nameće prodiranje u ostale slojeve i otkrivanje međusobnih odnosa svih sastavnih dijelova spjeva. Iako redosljed slojeva nije strogo određen, mora ipak postojati neka prirodna postupnost, bez obzira hoćemo li započeti od najmanjih ili pak od najobuhvatnijih dijelova strukture. Tako nam se u Vitezovićevu »Odiljenju« kao prvi sloj vidljivo ističe oblik dijaloga i monologa.

2. OBLIK DIJALOGA I MONOLOGA

Rastanak Sigeta s junacima kao sadržaj Vitezovićeva spjeva izražen je u formi međusobnih razgovora, dopisivanja pojedinih likova i monologa nekih junaka. Shvaćen kao unutrašnji predmet opisivanja taj, lirski intoniran, »sigetski rastanak« ima svoju realizaciju, svoje konkretno oblikovanje u dijalozima i monolozima pojedinih junaka kao svom adekvatnom vanjskom predmetu opisivanja. Jer, kompozicija s dominantnim oblicima dijaloga i monologa nije tipična za epsku, narativnu pjesničku umjetninu. S tim u vezi možemo se i složiti s Vodnikovom ocjenom da »Odiljenje« nije nikakav ep, samo što je Vodnik mislio da je Vitezović, s obzirom na historijsku temu, mislio stvoriti ep i iz toga zaključio da »Odiljenje« nije umjetničko djelo. Ali takvo apriorno stajalište da historijski događaj ne može biti predmet lirske inspiracije ne može nas dovesti do pravnih rezultata.

Već kod otkrivanja prvog sloja — oblika kojim je prikazana sigetska pogibija — vidimo da nam podvrgavanje »Odiljenja« epskoj strukturi ne daje sretan ishod. Vidimo da se u procesu stvaranja Vitezović i nije toliko zanosio ratnim zbivanjima oko Sigeta, on se u svom djelu ne zadržava na opisima pojedinih bitaka, podviga pojedinih junaka. Težište pjesnikovo jest u onome što je istakao u samom naslovu — *rastanak Sigeta s junacima i to tuga i bol zbog rastanka*. Dakle, osnovni je pjesnikov doživljaj lirski intoniran i njemu je Vitezović u dominantnom obliku dijaloga i monologa našao upravo odgovarajuću formu kojom se neposredno i prirodno mogu izraziti dređena osjećanja.

Karakteristična je sadržajna crta prema tome *emocionalna*. Njome je prožet svaki moment pjesnikova stvaralačkog rada na djelu, a narativnost kao glavna odlika ranijih djela o Sigetu ne bi ovdje ni u kojem slučaju odgovarala. I upravo iz tog stalno prisutnog emocionalnog elementa izvire sljedeći sloj »Odiljenja«.

3. REDANJE DOGAĐAJA BEZ VREMENSKOG SLIJEDA

Tragajući za novim slojem moramo se zapitati kojim je oblikom izražen već prije utvrđen monološki i dijaloški prikazan rastanak junaka sa Sigetom? To je oblik nizanja događaja bez kronološkog reda.

Sasvim je i razumljivo da u razgovoru ili dopisivanju gdje prevladava lirska intonacija, bol zbog rastanka, gdje stalno dominira jedno uzbuđenje, jedna jaka emocija, nije nužno nizanje događaja po vremenskom slijedu zbivanja, nego iznošenje samih momenata koji uzrokuju bol i tugu. Već se u prvom govoru »Siget horvatskim gospojam« jadikuje o događajima poslije pogibije, a tek zatim, u govoru »Ban sinu«, slijedi Šubićevo pismo za vrijeme op-

sade i sinovljevi odgovori. U daljnjim govorima izmjenjuju se poruke: Ban kralju, Kralj banu, Ban Orsagu, Orsag banu, Ban Sigetu, Siget banu itd., gdje se izmjenično tuguje i jada o događajima prije ili poslije pogibije. Tako se na primjer Orsag banu obraća poslije nego što je čuo za njegovu smrt, a tek iza toga slijedi banova poruka Sigetu, upravljena neposredno prije posljednjega boja. To rastrgano nizanje događaja može se vidjeti još bolje ako ga prikazemo pomoću grafičke slike:

	Za vrijeme opsade	Pred proboj	Malo prije pogibije	Odmah poslije pogibije	Kasnije
1. Siget gospojam				0	
2. Ban sinu	0				
3. Sin banu	0				
4. Ban kralju			0		
5. Kralj banu				0	
6. Ban Orsagu			0	0	
7. Orsag banu				0	
8. Ban Sigetu			0		
9. Siget banu			0		
10. Ban junakom		0			
11. Junaci banu		0			
12. Siget banu i vojnikom				0	
13. Siget kralju				0	
14. Kralj Sigetu				0	
15. Siget Crkvi				0	
16. Siget zvrhu sebe				0	
17. Vila nad Sigetom					0
18. Sofija i Oral					0
19. Putnik i Jeka					0
20. Nagrobnice					0

Ovakvo nizanje događaja u rastrganim vremenskim dijelovima ne može se jednostavno proglasiti nekakvom pjesnikovom nebrigom ili nepažnjom, pogotovu se tako nešto ne bi moglo dogoditi Vitezoviću historičaru. Nema sumnje da je takav oblik proizišao iz unutrašnjeg pjesnikova imperativa, iz njegova specifičnog doživljaja sigetske pogibije, a koji doživljaj nije bio ni epski ni dramski jer su u djelu i naracija i radnja isključeni kao umjetničke komponente. I ovaj novi sloj Vitezovićeve djela otkriva nam da je njegova glavna karakteristika liričnost i da je njoj pjesnik podredio i iznošenje događaja, to jest da je upravo takvo iznošenje događaja bilo adekvatan oblik za izražavanje pjesnikovih osjećanja.

Vitezović je, dakle, kako smo dosada mogli zapaziti, uspio jedan historijski sadržaj, koji nije baš najprikladniji za čistu lirsku inspiraciju, uspio

podretiti zakonima lirike i lišiti ga onih osnovnih epskih i dramskih elemenata koji bi u ovom slučaju samo narušavali kompoziciju djela kao adekvatnog izraza njegove pjesničke koncepcije. I Šrepel svoje poglavlje o Vitezoviću zaključuje da je glavni značaj »Odiljenja« lirski, »epška se građa obrađuje u obliku lirike«. ¹² Samo što on svoju analizu Vitezovićeve djela nije dalje produbljivao u tom smislu. Svi njegovi zaključci ostali su na tvrdnji da pjesnik »Odiljenja« nije bio originalan, da se inspirirao djelom Petra Zrinskoga, a da je apostrofe, govore, listove, razgovore i epitafije upotrebio samo zato »da nađe promjenu«. ¹³

4. LIRSKI I SIMBOLIČKI KARAKTER LIKOVA

Svi Vitezovićeви likovi uglavnom jadikuju zbog pogibije, rastanka, odlaska, oni kao da i nisu plod pjesnikove herojsko-epske koncepcije, pa su kao takvi izraziti tumači njegova lirskog doživljaja. Osim Bana, njegova sina i Kralja, te Sofije i Putnika, značajnu ulogu u stvaranju lirski intonirane atmosfere igraju simbolički, alegorijski i personificirani materijalni objekti i apstraktni pojmovi: Siget, Jeka, Vila Horvatkinja, Orao, Orsag, Rimska crkva i Nagrobnice. Osim toga liričnost pojačavaju i stanja u kojima se nalaze pojedini likovi: Orao je ranjen, Siget govori kao porušeni grad, Ban se javlja mrtav, a Nagrobnice poginulih učesnika bitke djeluju na koncu kao personificirani, živi spomenici koji pričaju svoju prošlost i svoju kobnu sudbinu. U djelu Vitezovićeve uzora, Petra Zrinskoga, ovaj se »epski rekvizit« javlja neovisno o epu, van njegove cjeline, dok je u Vitezovićevu spjevu, jednako kao i »Kob« u Mažuranićevoj »Smrti« Smail-age Čengijića«, jedan kompozicioni element djela, sastavni dio njegove strukture. Vitezovićeve Nagrobnice nisu, dakle, neki dodatak, nego su srasle s općom lirskom zamisli likova i tako pojačavaju one, emocijama bremenite tonove.

5. SUOSJEĆAJNI MEĐUSOBNI ODNOSI JUNAKA

U odnosu na prije spomenute slojeve i likovi su jedan oblik kojim je pjesnik izrazio svoje osnovno raspoloženje — bol zbog rastanka, i u okviru već rečene karakterizacije oni funkcionalno djeluju kao tumači takvih raspoloženja. Međutim, sami za sebe, takvi kakvi su dani — bolno intonirani i lirski zamišljeni, u formi simbola, alegorije i personifikacije, oni predstavljaju i stanoviti sadržaj koji svoju adekvatnu realizaciju moraju imati u drugom, nižem sloju.

Taj novi sloj pri otkrivanju izražajnih elemenata bit će odnosi među likovima, gdje će nam samo kratak pogled pokazati da je Vitezović još uvijek uspijevao održavati čvrstu vezu s osnovnom zamisli djela. U stihovima koje izgovaraju njegovi junaci stalno je prisutan suosjećajni ton, kad se oni obraćaju drugim licima, a to je još jedan adekvatno oblikovan element te poeme o bolnom rastanku Sigeta i junaka.

Već na početku Siget se obraća »horvatskim gospojam« suosjećajući s tragedijom koja je zadesila te žene i majke. Siget je ovdje osoba koja svojom osobnom nesreću podređuje općoj tragediji:

*»Vam srdašce vene, a meni svi udi,
Vrh trave črljene leže naši ljudi« ... (str. 18)¹⁴*

¹² Isto.

¹³ Šrepel, op. cit., str. 105.

¹⁴ Stihove, u suvremenoj transkripciji, navodim prema I izdanju »Odiljenja«, Linz, 1684.

Ban se pomiruje sa smrću, sretan što je njegov sin daleko od boja. U pismu kralju izražava svoju vjernost, a kralj se ispričava što nije na vrijeme mogao poslati pomoć. Naročito je dirljiv oproštaj bana sa Sigetom. Kao sebi ravna patnika on moli Siget za oprostjenje što ga mora predati neprijatelju, dok Siget opet žali što ban radi njega mora poginuti i predlaže mu neka svoj život sačuva, a samo njega nek žrtvuje. Posljednjim riječima ban se obraća svojim vojnicima kao braći, želi poginuti zajedno s njima, a u sljedećem govoru Siget zahvaljuje banu i vojnicima koji su ga voljeli više nego sebe. U monologu poslije pogibije Siget gleda oko sebe strašne posljedice boja, a zatim Vila Horvatkinja, svojim odgovorom na Sigetove riječi iz početka spjeva, kao zaokružuje ovo prvo jedikovanje. Kao predstavnica žena i majki poginulih junaka Vila prigovara Sigetu što ih nije na vrijeme obavijestio o opasnosti, pa bi one bile pritekale u pomoć. Zato ona u svom očaju preklinje Siget kao glavni uzrok nesreći:

*»Da hi se raspale te zidine tvoje,
ke su još ostale na žalosti moje.« (str. 49)*

Time što mora na sebe primiti ogorčenje onih zbog čije je boli zaboravljao na svoj vlastiti udes, Siget još više dobiva na tragičnosti.

Razgovor između Sofije i Orla posebna je slika, gdje se u liku djevojke koja sluti zlo i u liku orla kao preživjelog ranjenog ratnika konkretiziraju neki detalji kao neposredne posljedice tragedije. Time se, naravno, još više pridonosi dojmu lirске simbolike. Sličnu funkciju ima i dijalog između Putnika i Jeke, kojim se na poseban lirski način rekapituliraju neke pojedinosti s boja. U svakom slučaju prisan odnos između realnih (Sofija, Putnik) i ne-realnih bića (Orla, Jeka) pojačava uzbuđenje trenutka i liričnost situacije.

Istu ulogu imaju i Nagrobnice. One, doduše, predstavljaju epilog bitke i događaja, ali svojom misaonom i emocionalnom osnovom samo upotpunjuju autorov doživljaj sigetske tragedije, te u svom personificiranom obliku, govoreći živim ljudskim glasom, obračavajući se direktno zamišljenom prolazniku, zadržavaju do kraja spjeva potrebnu visinu lirskog raspoloženja, izražaja boli i tuge zbog rastanka i odlaska.

6. JEZIK KAO TUMAČ RASPOLOŽENJA PJESNIKA I NJEGOVIH JUNAKA

a) *Emocionalna obojenost riječi i izraza*

Konstatiran prisan odnos među likovima ima svoju konačnu realizaciju u upotrebi pojedinih riječi i izraza. Ako se upustimo u analizu elemenata toga daljnijeg sloja, u ispitivanje njihove funkcije u odnosu na prethodni sloj kao i u odnos na opći kompozicioni sklop, vidjet ćemo da nas ni tu neće Vitezović iznevjeriti.

Tu se najprije ističu brojne apostrofe i direktna obraćanja sugovorniku, pri čemu su izrazi najjače emocionalno obojeni: »tužna vilo« (Siget gospodaru), »Jurju, dite moje« (Ban sinu), »Kralju, kruno sveta, svita gospodine« (Ban Kralju), »Verni moj hrabreni kneže, dragi Bane« (Kralj Banu), »Bane, naša diko, naš viteški Bane« (Orsag Banu), »Moj Sigete mili« (Ban Sigetu), »Gospodine mili«, »Moj čestiti Bane« (Siget Banu), »Braćo draga moja, moji sinci mili« (Ban junakom), »Orle moj, orle moj«, »Gašpare moj mili, dušo srca moga« (Sofija i Orla), »Slavna jeko moja« (Putnik i Jeka), itd.

Prisan i suosjećajan ton dolazi do izražaja i u nekim opisnim dijelovima, kad pojedinim imenicama govornik dodaje odgovarajuće pridjeve. U svom obraćanju »hrvatskim gospojam« Siget za Subičeve vojnike upotrebljava izraze: »družba mila«, »vitezi hrabri«, »vitezi mili«. To se suosjećanje još više pojačava izrazima intimnosti pomoću zamjenice »naši« (»hrkaju se naši«, Siget hrvatskim gospojam), a pogotovu emocionalno upotrebljenim metaforama. Za sigetske ratnike upotrebljava Siget izraze: »moj cvit«, »sokolovi dragi« i sl. Osim toga, Siget priča o svojim osjećanjima i iznosi neposredno doživljene slike, pričane obično u sadašnjem vremenu: »Mene Turčin straši...«, »Ne stajem se biti...«, »A dulje trpiti u gradu nam ni moći...« itd. Sve to obično je popraćeno uzdasima; kao na primjer: »More li ružnije ranit sreća koja nego mene bije i rani me moja?!« (str. 48).

Spjev je bremenit ovakvim izrazima i ovako upotrebljenim riječima, po čemu se vidi da je jadikovanje zbog rastanka osnovno pjesnikovo raspoloženje.

b) Funkcionalnost rime

U daljnjim elementima, slojevima izraza Vitezović nije uvijek uspio upotrebiti potpuno adekvatna stilska sredstva, kao na primjer u rimi, gdje je, uostalom, bio i više sputan klišejima i zahtjevima svoga vremena. Rima u njegovu spjevu ima prije svega metričku ulogu, ali bez obzira na stanovita nasilja nad jezikom da bi se ostvario što pravilniji i bogatiji srok, treba naročito istaći Vitezovićevu tečnost. Njegova rima u većini kao da dolazi spontano i kao da je bila zacrtana već u zametku stihovane misli. Ona je vrlo osmišljena, a rjeđe je rezultat borbe s izrazom, neko naknadno, neosmišljeno dodavanje. U tom smislu ona je i funkcionalna. Koliko je sve to odraz dobre škole, još je više dokaz da je Vitezović one tradicionalne forme, s kojima su se neki pjesnici mnogo mučili, potpuno usvojio i da su one postale organski dio njegovih pjesničkih misli. Rimom se, kao u stihu Marulićeve »Judite«, vezuju i isprepliću dva po dva stiha, jedan je dvostih vezan za drugi u neprekinutom lancu. Najuzža stilsko-misaona cjelina je dvanaesterački dvostih, ali se ta cjelina ipak većinom zaokružuje skupom od po četiri stiha. Kako su u takvu četverostihu rime razmještene prirodno, možemo vidjeti iz većine nasumce odabranih primjera. Evo jedan:

»Mislim: što bi bolje za pomoć činiti?
Tursko je sve polje, ni kud van iziti.
A dulje trpiti v gradu nam ni moći;
nigdor v težoj biti ne more tisnoći.« (str. 5)

Riječi *bolje* i *činiti* traže rimu, ali i adekvatan, prirodan nastavak započete misli. I doista, na to se nadovezuje stih sa dva izraza jako povezanog značenja: »tursko je sve polje« i »ni kud van iziti«. Tako su zadovoljeni zahtjevi i rime i smisla. I dalje, riječ *biti* u četvrtom stihu morala je biti prisutna već u začetku misaonog sklopa, samo što ju je Vitezović, naknadno, vještom inverzijom stavio na pravo mjesto. Da se ne bi činilo kako odabiremo samo zgodne primjere, pogledajmo i četiri stiha u nastavku prethodnih:

»Zidoše po noći dva silna vojvode,
da mogu v Beč poći kazat ove zgođe.
Kroz tabor prohode, drugod moći nije,
ter još Turkom škoge, hrabrene delije.« (str. 5)

I opet primjeri kako se Vitezović nije borio s rimom. Riječi *noći* i *poći* smisaono se potpuno nadovezuju, ali je naročito vidljivo kako je rima sa *zgođe* utjecala na postanak još dva, smisaono povezana stiha (*prohode, škode*). Atribuiranje sa »hrabrane delije« došlo je naknadno, iz potrebe za srokom sa *nije*, ali se sasvim prirodno uklapa u opći tok misli.

Svemu navedenom ide u prilog i to da Vitezović nije bio ograničen u biranju rimovanih riječi. Iako se ponekad javljaju jednoličnosti, kao nagomilavanje infinitiva: *činiti — iziti, trpiti — biti*; ili historijskog prezenta: *prohode — škode*; on češće upotrebljava riječi različitih morfoloških kategorija: *bolje — polje; moći — tisnoći, noći — poći, nije — delije*. Kako vidimo — sve je to samo iz osam navedenih stihova.

Isto tako Vitezović nije vršio nasilja nad riječima da bi postigao pravilan srok. To se dogodi pokoji put (*odzava* umjesto *odziva* radi rime s *prava*, str. 43), ali daleko rjeđe nego što to nalazimo kod Marulića ili Petra Zrinskoga.

Međutim, pravu funkcionalnost rime u odnosu na temeljno raspoloženje spjeva postigao je Vitezović u rimovanim odgovorima Jeke na pitanja Putnika. Pjevanje s jekom mogao je Vitezović naći i u jednoj pjesmi Petra Zrinskoga,¹⁵ to je uostalom bila i manira onoga vremena, ali značenje koje je pjesnik »Odiljenja« dao »jeki« govori i o tome da je osjetio njenu ulogu kao adekvatnog izraza određene lirske atmosfere. Jekom se izvrsno personificira odjek poginulih, a toliko prisutnih junaka, i njome je Vitezović, za ono vrijeme, postigao maksimalno jedinstvo između jednog eufonijskog sredstva i odgovarajućeg raspoloženja. Usto, Vitezović je u većini uspio dobro rimovati riječi kod kojih je dvosložni, kraći Jekin odgovor sastavni dio dulje, Putnikove riječi s kojom se ona rimuje. Osim toga, Jekin odgovor je obično u pravoj i tijesnoj misaonoj vezi s pitanjima Putnika. Iako takva rima u većini prividno djeluje kao igra riječi, Vitezović je na mjestima uspio ostvariti pravu igru riječima:

»Javi se gdo si god, čija j' to rič bila,
ka me j' na ov prihod zabavila? Vila.
I ljudi su novi i vile ovdeka:
neka ime povi ako je ka? Jeka. (str. 57)

Vitezović je, međutim, pokazao kako može udovoljiti i težim zahtjevima. Tako je napravio i dvije grafičke figure koje su u našem starijem pjesništvu uglavnom rijetkost:

»Ah, na što Me spravi oVo Leto hVDo,« (str. 43)

Od velikih slova može se sastaviti rimskim brojkama godina Sigetske bitke (MDLVVVI = 1566). Još efektnije djeluje takva figura u Nagrobnici Mikule od Zrinja, gdje se na isti način može sastaviti godina 1566. rimskim brojkama MDLVVIIIIII:

»OVDI Ie zasIpan MIkVLa ZrInski Ban« (str. 75)

¹⁵ To je u »Sireni« pjesma bez naslova, koju je T. Matić nazvao »Eho«. Vidi P. Zrinski: Adrijanskog mora sirena, SPH, knj. 32, Zagreb, 1957, str. 285—287.

c) *Raznolikost ritma i metra*

Vitezovićev dvostrukorimovani dvanaesterac ne počiva na nekoj strogoj ritamskoj osnovi. Ritamska je konstanta u njegovu stihu izosilabičnost koju je on ostvarivao ponekad i uz upotrebu elizije. Kao što Vitezovićev bogat rimarij razbija monotoniju strogo određene dvanaesteračke strukture, tako je i njegov ritam, u smislu izmjene naglašenih i nenaglašenih slogova, dosta raznolik i živ. Vjerojatno bez nekih utvrđenih metričkih pravila, sasvim prirodno, ali sa smislom i sluhom za potrebnu raznolikost, upotrebljava on vrlo bogatu skalu ritmičkih kombinacija. Kao i kod ostalih naših pjesnika najčešća je i kod njega trohejska inercija:

Za me smrti predan, za me umrit voli. (str. 8)
 — v / — v / — v // — v / — v / — v

Nisu rijetke ni trohejsko-amfibraške kombinacije:

V ruke se je dati i smrti i bogu (str. 6)

— v / v v / — v // v — v / v — v

sred oštra me boja gorko čini stati (str. 6)

v — v / v — v // — v / — v / — v

Ponekad se javlja tendencija k čistom amfibrahu:

al najdoh nevolju, zle tuge takoje (str. 8)

v — v / v — v // v — v / v — v

Posebnu ritamsku živost čine kombinacije s jambom. One nisu tako česte, ali u primjeru koji ćemo navesti kao da se funkcionalno uklapaju u sadržaj stihova, gdje dominiraju riječi *rat* i *meč*:

*I Ban posljednji rat privoli stvoriti,
 pod meč se radiji dat, nego izgoriti.* (str. 7)

v — / v — / v — // v — v / v — v

v — / v — / v — // — v / v v / — v

Takva i slična ritamska rješenja Vitezoviću su se sigurno ponekad sasvim prirodno sama nametala (u navedenim primjerima uz uvjet da je upotrebljavao stariju akcentuaciju). Međutim, inzistiranje na funkcionalnoj upotrebi ritma u čitavu djelu bilo bi danas isforsirano, pogotovu kad smo često u nedoumici kako je sam pjesnik naglašavao poneku riječ. Ovdje treba uzeti u obzir i Vitezovićevu specifičnost, jer je on uz čakavštinu upotrebljavao i kajkavštinu i štokavštinu.

Ipak, različita ritamska osnova kojom je Vitezović pjevao svoje dvanaesterce, pri čemu se sasvim lijepo mogu primijeniti i neka pravila stopnoga ritma silabičko-tonske verzifikacije, neće biti samo slučajna. Vitezović je jedan od rijetkih naših pjesnika koji se trudi da u jednom djelu razbije metričku monotoniju. Iako nam se ta strana njegovog »Odilenja« čini isforsirana i kao neko paradiranje raznovrsnim stihovima i strofama, ne možemo se oteti dojamu da se izvori tome kriju i u osebujujoj sadržajnoj osnovi djela, u pjesnikovu lirskom doživljaju sigetske tragedije. Vjerojatno nije slučaj da su dva

prethodna djela s tipičnom epskom inspiracijom (»Vazetje« i »Opsida«) pisana u istom stihu ili istim strofama, ali se Vitezović upravo razmeće raznolikim formama.

Doduše, rezultati zadovoljavaju više s vanjske, formalne, nego s unutarnje, sadržajne strane i pitanje je je li uvijek upotrebljen adekvatan stih, ali Vitezović je osjetio potrebu da promjenu ugođaja obilježi metričkom promjenom. Razgovor između Sofije i Orla kao posebna, čvrsto vezana cjelina, odvaja se od prethodnih dijaloga i monologa u djelu, a svojim direktnim odnosom između sugovornika proizvodi drugačiji ugođaj. Tu Vitezović upotrebljava poseban dvanaesterac s dvostrukom rimom, koji vezuje u četvorostihove po uzoru na »Opsidu« Petra Zrinskoga. Tako je i razgovor između Putnika i Jeke pisan u dvanaesteračkom dvostihu s posebnom strukturom ritma i rime.

Međutim, ovo Vitezovićevo nastojanje dolazi do punog izražaja tek u nagrobnicama, gdje on upotrebljava gotovo sve dotada poznate stihove i strofe u našoj poeziji, a unosi i neke novine. Osim već poznatog starog osmerca, od kratkih stihova tu ćemo naći još sedmerac sa šestercem (Nagrobnica Alde-rana, str. 81) i sam sedmerac, u tonu narodnoga stiha (Nagrobnica Kair Bega, str. 84). Osim dvanaesteračkog dvostiha i četvorostiha Vitezović upotrebljava tu i dvanaesterački dvostrukorimovani trostih (Nagrobnica Delivida Žarkovića, str. 76), te dvanaesterac sa sedmercem (Nagrobnica Kadiašera, str. 80) i sa šestercem (Nagrobnica Murtuzana i Ahmeta, str. 79). Međutim, Nagrobnica četvrta Sultana Sulimana (str. 73) i druga Sigeta grada (str. 88) pisane su u heksametru. To je ujedno i prvi takav pokušaj u starijoj hrvatskoj književnosti. Iako je ostao samo na tom pokušaju, vjerojatno svjestan kako se ritamska osnova našega jezika ne može uklopiti u strukturu klasičke metrike, Vitezović je u navedenim pjesmicama pokazao pravi virtuozitet verzifikatora koji zgodnim razmještajem riječi znade izvrsno imitirati staroklasičnu strukturu stiha s dužinama i tako jedan poseban medij podrediti pravilima tipičnoga latinskog heksametra:

*Sultan car Suliman otomanskoga slava kolina
U polju sigetskom, grada radi sigetskoga, mrtav
Leže na špot turski, na orsaga slovinskoga žalost.* (str. 73)

— / — v v / — // v v / v v / — v v / — —
— v v / — — / — // v v / — v v / — v v / — —
— v v / — — / — // v v / — v v / — v v / — —

Naravno, za upotrebu heksametra, kao ni za upotrebu raznolikih stihova u ostalim nagrobnicama, Vitezović nije imao dublje, funkcionalnije kompozicione razloge. Tu je udovoljeno samo vanjskim zahtjevima lirskog doživljaja teme, pri čemu se raznolikim ritmom želi ukazati samo na raznolikost pojedinih ugođaja i doživljaja govornika. Taj zahtjev, međutim, dodirnuo je Vitezovića ovdje samo po površini, ali usprkos tome ne možemo tvrditi kako posebna, lirska pjesnikova inspiracija nije ostavila traga na ritamskim i metričkim rješenjima njegova djela.

Elementi manirizma kao izvori disharmonije

Mnoge specifičnosti Vitezovićeva pjesničkog izraza proizlaze nesumnjivo, kako smo mogli vidjeti, iz pjesnikova specifičnoga doživljaja. Iz analize odno-

sa pojedinih slojeva možemo zaključiti da među njima uglavnom postoji stanovita sadržajno-formalna povezanost koja »Odiljenju« osigurava ipak ono kompoziciono jedinstvo koje mu je naša nauka o književnosti dosada odlučno negirala.

Međutim, o tom kompozicionom jedinstvu može se govoriti samo do neke granice, jer, ako i odbacimo kao prepreku stari jezik, ima nešto u Vitezovićevu spjevu što smeta da se djelo cjelovito umjetnički doživi, a to znači da je veza s misaono-doživljajnom osnovom morala na nekim mjestima popustiti.

Već smo u razmatranjima o ritmu i metru primijetili kako je razlog za upotrebu ritamske raznolikosti u spjevu bio više vanjske i formalne nego unutrašnje i suštinske prirode. Vitezović kao da se tu bez kontrole prepustio svojem verzifikatorskom žongliranju. Upravo takva su karaktera i njegovi osnovni nedostaci. Zanošeći se ponekad nekim vanjskim, manirističkim utjecajima, on je znao zapuštati glase koji su mu progovarali iznutra.

Ta osobina dolazi do izražaja i u Vitezovićevu heksametarskom pokušaju. Klasički stih nema veće funkcionalne opravdanosti u djelu, što se vidi po tome da heksametrom govori najprije Sultan, i to samo u jednoj od svoje četiri nagrobnice, a na koncu i Siget u svojoj drugoj nagrobnici. Prema tome, heksametarski je stih ovdje potpuno proizvoljno unesen, vjerojatno pod utjecajem evropskog klasicizma XVII stoljeća koji je naše krajeve vrlo slabo doticao.

Pogubniji utjecaj na Vitezovića imale su neke karakteristike barokne književnosti, koje će se u hrvatskoj poeziji od Dubrovnika do Slavonije protezati sve do XVIII stoljeća.

S tim je u vezi i jedan čisto Vitezovićev nedostatak koji se ovom prilikom ne može mimoći. To je njegov slabi osjećaj za konciznost izraza, njegovo razvodnjeno pričanje, kad se često puta ponavljaju slične ili iste misli, što na čitaoca ostavlja dojam sadržajne praznine. Sve su to, doduše, nedostaci od kojih je trpjela većina starijih hrvatskih pjesnika. Tipičan je primjer Mavro Vetranović s kojim Vitezović u spretnosti stihovanog izražaja, ali i u suvišnim ponavljanjima ima mnogo sličnosti. Usvojio je pjesnik »Odiljenja« mnoge pozitivne karakteristike svojih prethodnika, ali se nije mogao osloboditi ni njihovih čestih i tipičnih mana.

Punom lirskom doživljaju smetaju u Vitezovićevu spjevu naročito česte sentencije. One se tu javljaju uglavnom kao ukus toga vremena koje je bilo bremenito baroknim recidivima, sklono razmišljanju nad ovim svijetom i životom. I sam Gundulić, najizrazitiji predstavnik hrvatskog baroka, započinje svoj »Osman« sentencijom o nestalnosti sreće. I pojedina pjevanja »Opside« Petra Zrinskoga započinju sličnim razmišljanjima. Vitezović, međutim, ne stavlja sentencije u prvi plan, one u njegovu djelu dolaze uglavnom kao logičan slijed razmišljanja pojedinih lica o svojoj sudbini ili o općem stanju. Najčešći sadržaj Vitezovićevih sentencija je smrt, a ta je tema sasvim i razumljiva kad se opisuju ljudi koji se sa smrću susreću direktno licem u lice. S te je strane razmišljanje o smrti sasvim opravdano i funkcionalno. Zato se ponekad sentencije o smrti sasvim prirodno uklapaju u tekst, kao u primjeru kad Siget tješi uciviljene majke:

*Htihu vas prositi neka ne bolite,
da je svim umriti na pamet primite.*

*Ni človik ni dite smrti vteć ne more,
da ga prem sve šćite vode, ognji, gore.*

(str. 10—11)

Međutim, pjesnik sličnu utjehu ponavlja u istom tekstu samo malo dalje:

*Zato tugovati nemoj, slavna vilo:
ovdi njim ostati sudjeno je bilo.
Kojegodar tilo na svom svitu hodi,
il knasto, il cilo, smrt na svoj cilj vodi.*

(str. 11—12)

Samo par stihova kasnije nalaze se i ove misli:

*Dušice spasiše, a umrlo tilo
zemljici pustviše da se je vratilo.
Ko bi tako bilo moralo v prah iti
jer se smrti, vilo, ni moć zatajiti!*

Siget će još nekoliko puta ponoviti slične misli:

*K smrti, ka sve žeda, k njoj svaka stvar živa
kašnje ali vreda li jednuć dospiva.*

(str. 13)

*Svakomu umriti jednuć sudjeno je,
nigdar nemre biti prost od smrti svoje.*

(str. 15)

Gotovo jednako česte su takve sentencije i u daljnjim tekstovima i, bez obzira na to što one izviru iz sadržaja, takvo često ponavljanje istih misli više je izraz mode kojoj se ni Vitezović nije mogao oduprijeti. Nešto više opravdanosti imaju takve sentencije u nagrobnicama, gdje su one, normalno, i glavni sadržaj.

Rastegnuto pripovijedanje s čestim ponavljanjima, ubacivanje brojnih sentencija i verzifikatorsko produciranje — sve su to elementi koji nisu potekli iz doživljajnih, nego iz pomodnih sfera. Prirodno je zato da oni i ne pridonose harmoniji cjelovitoga dojma, da čitaoca zamaraju i da djeluju na njega nezanimljivo.

Usprkos svemu tome moramo ipak zaključiti da je Vitezović u osnovi uspio upotrebiti adekvatna sredstva za svoj specifičan doživljaj sigetske tragedije. To znači da »Odiljenje sigetsko« uglavnom počiva na temeljima kompozicionoga jedinstva, u svakom slučaju više nego što su to mislili raniji ocjenjivači toga spjeva.

2. POTICAJ I NADAHNUĆE

Kao izravni poticaj za nastanak Vitezovićeva djela obično se spominje spjev njegova prethodnika Petra Zrinskoga. Vitezović se doista, kako je već Šrepeš utvrdio, služio »Opsidom« jer se u mnogim motivima ta dva djela podudaraju (npr. razgovor između bana s jedne i kralja, sina i junakâ s druge strane). Šrepeš je, međutim, i sam morao priznati da je glavna osnova Vite-

zovičeva djela drugačija nego što je u »Sireni«.¹⁶ Šrepelova konstatacija da je Vitezović poticanje za tu glavnu osnovu — dijaloško-monološku kompoziciju djela našao upravo u nekim elementima »Sirene«¹⁷ ne bi se mogla odbaciti, ali je kod toga potrebno prije svega odgovoriti na pitanje je li Vitezović robovao tekstu Petra Zrinskoga, ili su njegova rješenja rezultat posebnoga doživljaja sigetske teme, to jest je li Vitezović sigetsku tragediju doživio samo knjiški i kabinetni, ili je ona njega uzbudila kao pjesnika. Kao odgovor na pitanje što je Vitezovića moglo ponukati da piše »Odiljenje« malo vremena iza »Sirene«, Šrepel piše: »Meni se čini da ga je na to navela upravo demokratska težnja njegove književne djelatnosti. Videći da je 'Sirena' pisana samo za obrazovane ljude, a budući zanesen slavom sigetskoga junaka, u kojoj je vidio i slavu svoga hrvatskog naroda, odlučio je opjevati sigetski boj u popularnom obliku«.¹⁸ U čemu bi Vitezovićev oblik pripovijedanja bio popularniji, Šrepel ne govori, nego zaključuje da je Vitezović promijenio osnovu pjesničkoga prikazivanja samo zato da u istoj formi ne bi morao ponavljati historijat događaja¹⁹ To i nije samo Šrepelovo mišljenje, a osnovna mu je pogreška u tome što se unaprijed polazi od stajališta da pjesnički doživljaj jednoga historijskog događaja može dati samo epsku realizaciju. Prema takvu bi mišljenju Vitezović pogriješio u osnovi jer je taj događaj doživio lirski.

Međutim, pravi poticaj za nastanak Vitezovičeva spjeva mogao bi se kriti i u nekim drugim razlozima. U poslanici grofu Franji Ivanoviću od 21. svibnja 1682. Vitezović, poslije konstatacije da naši povijesni događaji nisu još u knjigama obrađeni, kaže:

*Što je meni znati dala narav moja,
neću prepušćati truda ni pokoja;
Il mira il boja hrvatsko držanje
dati ću ništo ja svitu na poznanje.*

Odnose li se ovi stihovi samo na »Odiljenje«, kako misli Vodnik,²⁰ ili uopće na njegova povijesna djela koja je namjeravao napisati, ne bismo mogli sa sigurnošću tvrditi, ali već i iz ovoga izbija Vitezovičeva ljubav prema narodnoj prošlosti. Prema navedenim stihovima pogotovu nije moguće zaključiti misli li Vitezović tek na pisanje svoga spjeva ili samo na njegovo objavljivanje. U spisu o Gušićima iz 1681. godine vidi se da Vitezović dobro poznaje djelo Petra Zrinskoga.²¹ Kao prilog o junaštvu Andrije Gušića navodi samo stihove iz »Opside«, a ne i svoju Nagrobnicu Andrije Gušića, koja je sastavni dio »Odiljenja«. Po tome bi se moglo zaključiti da još tada nije bio gotov njegov spjev, kad nas ne bi zbunjivala pjesnikova informacija u predgovoru I izdanja »Odiljenja« (1684) da je spjev dovršio pet godina ranije, tj. godine 1679.²²

¹⁶ Šrepel, op. cit., 110.

¹⁷ Šrepel, op. cit., 107.

¹⁸ Šrepel, op. cit., 104.

¹⁹ Šrepel, op. cit., 105.

²⁰ Citavu poslanicu štampao je Đ. Surmin u Nastavnom vjesniku br. 10, 1902, str. 534. Stihove navodim prema tekstu koji je objavio B. Vodnik u svom »Pregledu hrvatsko-srpske književnosti u ogledima«, knj. I, izd. III, Zagreb, 1923, str. 236–239. Spomenuto Vodnikovo mišljenje nalazi se u bilješci pod tekstom na str. 239.

²¹ To je prvo Vitezovičovo štampano djelo pod naslovom: »Apographum Ex Joanne Lucio. Aliisque nonnullis approbatis Historicis, De Comitibus Corbaviae, Qui fuerunt et genere Gussiche«, Ljubljana, 1681. Stihovi iz »Opside« nalaze se na str. 25.

²² U predgovoru I izdanja (Linz, 1684) pod naslovom »K čtavcu« Vitezović navodi: »... pisam ovu Odiljenja sigetskoga, koju pred petima leti spravih, na svitlo dati odlučih«. To bi značilo da je spjev dovršio već godine 1679, kad je imao 27 godina života.

Bez obzira na to ne bismo smjeli mimoći jedan događaj iz Vitezovićeva života koji ovog pjesnika u odnosu na temu kojom se inspirirao stavlja u nešto drugačiji položaj od prethodnika. Polovinom godine 1683. Vitezović se nalazi u hrvatskoj pukovnici grofa Ricciardinija i za vrijeme opsade Beča bio je u Međimurju, gdje je vojska imala braniti Slavoniju, zapadnu Ugarsku i Stajersku i udarati na Tekelijeve pristalice u Ugarskoj. Koncem 1683, za turskih poraza, sudjelovao je on pri oslobođenju Lendave i Sigeta,²³ i taj događaj nije mogao ostati bez traga na pjesničkoj duši koja je već od ranije nosila u sebi pjesničku sliku davnoga boja. Slika nekadašnje bitke i tragedije morala se u trenutku kad je i pjesnik sam bio učesnik u borbama s Turcima, kad je bio suočen sa smrću, kad se susretao s mrtvim tjelesima i zgarištima, dojmiti mnogo neposrednije i sugestivnije, skloni smo reći da je taj doživljaj morao biti presudan za pjesnikovo nadahnuće. Pa ako ćemo i vjerovati Vitezovićevim riječima da je »Odiljenje« napisao već 1679, poslije neposrednih sigetskih doživljaja morao je on svome spjevu dati novi, i to konačni izgled. U to nas uvjerava i sam tekst jer u spjevu ima nekoliko mjesta gdje kao da nam opisuje očevidac kojemu su još svježiji utisci s ratišta (Banove riječi o boju, dijalog između Putnika i Jeke i sl.). Zato nije ni čudo što je samo nekoliko mjeseci poslije tih događaja Vitezović pripremio svoj spjev za štampu, ne napravivši ga prema ranijoj zamisli u sedam nego samo u četiri pjevanja. Pjesnik se ispričava da nije imao vremena dovršiti, ali razlog je vjerojatno u tome što je smatrao da je djelo ipak već završeno i zaokruženo i u takvu obliku.²⁴

Nema sumnje da pri koncipiranju »Odiljenja« u Vitezoviću nije bila prisutna samo pjesnička inspiracija nego i historijsko-politička tendencija. Kao u mnogim drugim svojim djelima i ovdje je on dao maha svojoj gorućoj želji da prikaže i uzvisi ulogu Hrvata u austrijskoj državi. Zato češće i od Krnarutića i od Zrinskoga spominje on »hrabrene Hrvate«, »hrvatsku diku«, »hrvatske hrabrosti« i sl. Kraljeve riječi Sigetu:

²³ V. KLAJČ: Život i djela Pavla Rittersa Vitezovića, Zagreb, 1914, str. 54-56.

²⁴ Čini se da od Šrepela potječe pogrešna informacija kako je »u prvom izdanju godine 1684 izišao samo prvi dio; istom u drugom bečkom izdanju 1685 nalazimo sva četiri dijela« (op. cit., str. 104). Tu vijest prenosi i J. SKAVIČ (Fragmenti iz kulturne povijesti XVII stoljeća, Hrv. kolo, br. 4, Zagreb, 1950, str. 648). Ipak, V. Klaič u spomenutoj knjizi iz g. 1914, služeći se originalnim, prvim izdanjem, navodi tačne podatke: da je izdao prva četiri dijela, obećavajući da će cjelovito djelo s preostala tri dijela objaviti drugom prilikom. Ali ni u drugom izdanju (Beč, 1685) nije Vitezović unio te dijelove (Klaič, op. cit., str. 61-62). V. PUTANEĆu prigodnoj knjižici u povodu izložbe o Vitezoviću (Djela Pavla Vitezovića, Zagreb, 1952) upozorava da je drugo izdanje samo »fiktivno drugo«, a zapravo je upotrebljen gotovo čitav slog iz prvoga izdanja (usp. u spomenutoj knjižici str. 7-8).

Međutim, u navedenoj rečenici iz Vitezovićeva predgovora dva nas pitanja pomalo zbunjuju. Prvo: Vitezovićeve riječi »pisam ovu ... spravih« morale bi značiti da je pjesnik svoj spjev u obliku kakav je dan u prvom izdanju smatrao ipak završenim i zaokruženim. To se ne podudara s njegovim riječima u istom predgovoru da njegovu djelu nedostaju još tri dijela. Drugo: ako ga je doista »spravio«, tj. dovršio pred pet godina, zašto u tako dugom razdoblju nije ispevao i ona ostala tri dijela. Znamo da ih nije pripremio ni za drugo izdanje godinu dana poslije prvoga. Bit će ipak da je djelo kakvo je objavljeno u I i II izdanju autor smatrao dovršenim.

Iz podataka o Vitezovićevu životu, koje navodi Klaič (op. cit. str. 33-34), vidi se da je već g. 1697. Vitezović sastavio neke »slavenske« knjižice. Klaič zaključuje da je već tada imao priređeno »Odiljenje sigetsko«, što možemo samo nagadati, iako se ta godina slaže s njegovom izjavom iz 1684. (*pred petima leti-). Obrćajući se pjesmom grofu Adamu Zrinskomu, sinu bana Nikole, Vitezović 12. prosinca 1683. obavješćuje kako je »čitajući o smrti ifrnskoga Hektora (Nikole Zrinskoga) pod Sigetom ispevao pjesmu na hrvatskom jeziku »koja bi zavrijedila da se štampom izdade« (usp. Klaič, op. cit., str. 56-57). Tada je djelo sigurno bilo gotovo, iako možemo pretpostavljati da ga je do objavljivanja, koji mjesec kasnije, pod svježim utiscima nedavnoga vojevanja, mogao nadopunjavati i dotjerivati. Ako je prva verzija spjeva i bila gotova već 1679, pet godina za čovjeka, koji je upravo tada pjesnički najjače sazrijevalo, premnogno je a da on ne bi mogao zapaziti neke svoje ranije nedostatke, da u djelo ne bi unio nove dojmove i doživljaje.

*Još će ki lav doći od moga kolina
koji hoće zmoći i prognat Turčina.*

(str. 41)

očita su aluzija na Leopolda koji je poveo rat protiv Osmanlija i koji bi poslije pobjede morao Hrvatima uzvratiti za zasluge, povratiti u krilo domovine zauzete krajeve. Ali mirom u Karlovcima nisu se sve te nade obistinile i otada će Vitezovićeova lira pjevati punom lamentacijom (npr. na latinskom u djelu »Plorantis Croatiae saecula duo«, 1703). Zato i u »Odiljenju« pokatkad Vitezović historičar i političar smeta Vitezoviću pjesniku, iako je poznato da su mnoga njegova historijska djela prožeta pjesničkim, lirskim pasažima, što sve navodi na zaključak da su osjećajnost i lirizam osnovne crte njegova doživljaja svijeta.

Analiza pojedinih elemenata Vitezovićeova spjeva »Odiljenje sigetsko« pokazala nam je kako su osnovna pjesnikova raspoloženja liriska. To smo nastojali potkrijepiti i nekim podacima iz pjesnikova života (u vezi s njegovom ličnošću i s nekim njegovim doživljajima). Ne stoje zato ni tvrdnje da djelo nema neke pjesničke invencije, da se ono ne temelji na autentičnom i specifičnom pjesnikovu doživljaju. U tom smislu ni očite pozajmice iz »Opside« nisu mogle imati presudan utjecaj na Vitezovićev spjev, jer je on na nekim elementima »Opside«, koji tamo i nisu tipični i temeljni, izgradio čitavu strukturu svoga djela i tim pozajmljenim dijelovima dao je širi i dublji, drugačiji i potpuno nov smisao, podredio ih je sadržaju djela, njegovoj osnovnoj, lirskoj koncepciji. Bez učenja i usvajanja od prethodnika nema se na čemu graditi ni novo, a u Vitezovićevu pjesničkom radu začuđuje upravo to da je relativno mlad čovjek (spjev je napisao u tridesetoj godini života) poznavao sve dotada značajnije hrvatske pjesnike i da je lako usvajao njihov način pjevanja. Glavni mu je pjesnički uzor bio Marulić od kojega je preuzeo stih, ali je poznavao i Gundulića (Nagrobница Amirašena spjevana je u stihu »Suza«, kao i kasnija njegova pjesma »Senjčica«). Stih »Opside« usvojio je u dijelu »Sofija i Oral«. Iako mu je ambicija da pokaže vještinu u svim mogućim stihovima ponekad i štetila, ne možemo se oteti dojmu da Vitezović u Marulićevu stihu pjeva tečnije i prirodnije od pjesnika »Judite«, da je manje izvještačen u dvostrukorimovanim četvorostisima od Petra Zrinskoga. Motiv s Jekom obradio je uspješnije od prethodnika.²⁵

Nedostaci Vitezovićeova djela izvire iz vremena u kojem je pjesnik živio, kad su ostaci sećentizma bili još uvijek jaki, kad se klasicizam osjećao samo iz daljine, a kad su se javljali i nagovještaji novog, nepjesničkog razdoblja — prosvjetiteljstva. Ni sam Vitezović doista nije imao snage da disciplinira slike svojih doživljaja, ali u tome su krivi i njegovi učitelji, prethodni pjesnici koji su se često iscrpljivali u dugačkim i monotonim ponavljanjima sličnih misli. Osim toga spjev »Odiljenje sigetsko« nastao je i kao pjesnikova želja da prikaže nekadašnju slavu svojih predaka, dakle, s nesumnjivom historijsko-političkom tendencijom. Ali uza sve to Vitezović je sigetsku pogibiju kao temu za svoj spjev doživio na svoj način, originalno, a u tkivo svoga pjesničkog djela usadio je u većini i adekvatan izraz.

²⁵ Osim spomenute pjesme u »Sireni« Petra Zrinskoga, motiv s Jekom nalazimo već i u ranoj Gundulićevoj drami »Prozerpina ugrabljena«, gdje Eko odgovara Cereri (usp. Djela Dž. F. Gundulića, SPH, knj. IX, III izdanje, Zagreb, 1938, str. 223—225).

Zusammenfassung

von NIKICA KOLUMBIC

Das Epos »Odiljenje sigetsko« (die Trennung von Sziget) veröffentlicht 1684 in Linz, ein Kunstwerk von Pavao Ritter Vitezović, eines der gelehrtesten Kroaten seiner Zeit, hatte seit dem 19. Jahrhundert unter den Literaturhistorikern in der kroatischen Literaturwissenschaft keine gebührende Anerkennung. Einige fanden keinen besonderen Wert darin (M. Šrepić), andere betonten, dass es sich da um kein Heldenlied handle, weil es keine tiefere, innere organische Komposition aufweise (B. Vodnik), und schliesslich, dass das Kunstwerk keine grössere dichterische Schöpfungskraft bezeuge (M. Komoljec), weil sich der Dichter zu sehr an das ähnliche Kunstwerk TOD VON NIKOLA ŠUBIĆ ZRINSKI gehalten habe. Dieses wurde von Nikola Zrinski auf ungarisch verfasst und dann von seinem Bruder Petar im Kroatischen nachgedichtet.

Der Verfasser meinte, dass die bisherige Anerkennung der Dichtung Vitezovićs falsche Voraussetzung als Ausgangspunkt hatten, weil man die Dichtung grundsätzlich wegen dem Inhalt (heroischer Widerstand des Helden von Sziget aus 1566), vornehmlich als Heldendichtung betrachtete, so dass seine lyrische Komponenten als unentsprechend betrachtet wurden, wodurch es dann ganz leicht wurde, seinen künstlerischen Wert zu bezweifeln.

Der Verfasser strebt eine allumfassende Analyse der dichterisch, stylistisch-zusammenfassender Schichten an, um den Schluss herauszuschälen, ob diejenigen Elemente, die die früheren Kritiker als unentsprechend gewertet haben, durch tiefere und höhere künstlerische Gründe motiviert wurden. Die Ergebnisse solcher Analyse erweisen, dass Vitezović fast alle Elemente des dichterischen Ausdrucks seinem besonderen lyrischen Erlebnis unterstellen konnte, so dass fast alle Elemente gegenseitig funktionell sind, und in einem Ausbau der Struktur einer einheitlichen Leistung förderlich sind.

Der Verfasser hebt einige Schichten hervor, die die inhaltlich-formelle Komponenten seines eigenen Erlebnisses verdolmetschen: Klage einiger Personen und Dinge in Form von Dialogen und Monologen, eine Folge der Ereignissen ohne Zeitfolge, die Gestalten mit ausgeprägten lyrisch-symbolischen Züge, die Zusammenhänge zwischen diesen Gestalten, die besondere Ausdrücke des Mitleids aufweisen. Man findet da auch viele emotionell gefärbte Ausdrücke, dichterische Figuren, komplizierten Endreim sowie verschiedene Rhythmen.

Der Verfasser weist darauf hin, dass die negativen Seiten Vitezovićs Dichtung nicht aus der Mangelhaftigkeit des dichterischen Talents, der künstlerischen Inspiration, oder aus der misslungenen Verbindung des epischen und lyrischen Phänomens stammen, sondern aus der Fülle von Manieren, Sentenzen und Wiederholungen herrühren. Grunderlebnis des Epos ist nicht episch sondern lyrisch, und dieser Leitgedanke verbindet die Mehrzahl seiner Kompositionselemente.

Zuletzt befasste sich der Verfasser mit der Frage, was Vitezović eigentlich bewegt hat, sein Kunstwerk zu schaffen. Er war ein Historiker, welcher aber die Geschichte oft emotionell darstellte, und er war Soldat, so dass er seine Anregungen vom Schlachtfeld beziehen konnte. Offenbar sind in seiner Dichtung auch historisch-politische Tendenzen, als ob er dem Kaiser auf die Tapferkeit, den Heldenmut, und die Verdienste der Kroaten hinweisen wollte. Abschliessend meint der Verfasser, dass Vitezović trotz der Schriftlichen Vorlage der Brüder Zrinski originell das Motiv der Schlacht bei Sziget erlebte, was dann in der kroatischen Literatur ein seltsames episch-lyrisches aber künstlerisch sehr ausgeglichenes Lied ergab.